

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Sevim ATEŞ CAN¹, Şükran KARABACAK^{2*}

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Burdur

²Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Burdur

Geliş Tarihi (Received): 08.12.2021, Kabul Tarihi (Accepted): 14.02.2022

✉ Sorumlu Yazar (Corresponding author*): sukrankarabacak1503@gmail.com

☎ +90 248 2132783 📠 +90 248 2132704

ÖZ

Tarihi yapılar dönemin kültürel, sosyal, ekonomik özelliklerini beraberinde getiren toplumsal zenginliktir. Tarihi ibadet yapıları ise kentlerin simge yapıları olan önemli mekânlardır. Zaman içinde değişen şartlar, tarihi yapıların özgün işlevlerinin ortadan kalkmasına neden olmakta, yapıların yeniden kullanılabilmesi için bazı müdahaleler gerektirebilmektedir. Çalışmada, tarihi ibadet yapılarına uygulanan müdahale yaklaşımları dönüşüm olgusu çevresinde, ek tasarım, cephe korunarak iç mekânın dönüşümü ve tamamlama uygulaması şeklinde gruplara ayrılarak irdelenmektedir. Bu yaklaşımlar, Dünya'dan ve ülkemizden seçilen örnekler üzerinden ele alınmıştır. Değişen süreçte, tarihi yapıların kimliğine zarar vermeden, tarihi yapıya yeni anlamlar katarak yapının dönüştürülmesi müdahalesiyle ilgili uygulanmış örnekler ışığında bilgiler veren bir çalışma oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı, tarihi ibadet yapılarında dönüştürme uygulamalarının örnekleriyle incelenmesi sonucu koruma bilincinin yerleşmesini sağlamak ve müdahalelerde çağdaş bir bakış açısı oluşturmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dönüşüm, ek yapı, ibadet yapıları, tamamlama, tarihi yapılar

Examination of Transformation in Historical Buildings within the Context of Worship Buildings

ABSTRACT

Historical buildings are social richness that brings the cultural, social and economic characteristics of the period. Historical places of worship are important places that are symbols of cities. Changing conditions over time cause the original functions of historical buildings to disappear, and some interventions may be required for the buildings to be reused. In the study, the intervention approaches applied to historical places of worship are examined by dividing them into groups as additional design, the transformation of the interior by preserving the facade, and the application of completion, around the phenomenon of transformation. These approaches are discussed through selected examples from the world and our country. In the changing process, a study has been created that gives information in the light of applied examples about the intervention of transforming the historical structure by adding new meanings to the historical structure without harming the identity of the historical buildings. The aim of the study is to establish the awareness of conservation and to try to create a contemporary perspective in interventions as a result of examining the conversion practices in historical places of worship.

Keywords: Transformation, additional building, worship buildings, completion, historical buildings

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

GİRİŞ

Tarihi yapılar, inşa edildikleri ilk günden bu yana kent kimliğini oluşturan önemli değerlerdir. Tarihi yapılar içerisinde yer alan ibadethaneler, ülkelerin ve kentlerin anıtsal özellik taşıyan simge yapılarıdır ve geçmiş dönemin mimari tarzını yansıtır. Zaman içinde değişen toplumsal yapı ve ihtiyaçlar, tarihi yapıların özgün işlevlerinin yitirilmesine neden olabilmektedir. İşlevini yitirmiş yapılar ancak yeni ve doğru bir işlevle yaşatılabilir ve kültürel devamlılık sağlanabilir. Tarihi yapıların korunması, yeni ek yapı ya da işlev değişikliği günümüz mimarisinin önemli konularındandır. Yeni yapı ya da ekin mevcut yapı ve bağlamı ile ilişki kurması konusunda çeşitli mimari yaklaşımlar da mevcuttur.

Özellikle 20.yy'ın sonlarına doğru tarihi ibadet yapılarının restorasyon ve dönüşümlerinde, dünya genelinde, çağdaş bakış açısıyla modern örnekler verilmeye başlandığı ve günümüzde ibadet yapılarının tasarımında da farklı mimari eğilimler ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkemizde ise tarihi dokuya yapılan müdahalelerde çağdaş bilincin yakalanamaması ve tarihi ibadet yapılarının dönüştürülmesi örneklerinin çok az bulunması bu konu üzerinde daha çok durulmasını gerektirmektedir. Türkiye'de işlevini yitirmiş tarihi ibadet yapılarının (özellikle mahalle mescitleri) kendi haline bırakılması ve yeni işlev ile yaşatılma yoluna gidilmemesi ya da bazı az sayıdaki uygulamada görüldüğü gibi dünyadaki çağdaş uygulama yöntemleri düzeyine ulaşamaması nedeniyle bu konu ele alınmak istenmiştir. Dünyadan birçok özellikli örnek irdelenerek ibadet yapılarının yeniden işlevlendirilmesi konusu üzerinde çok yönlü bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tarihi Yapılarda Dönüşüm Yöntemleri

Zaman içinde tahribe uğramış tarihi yapılar, toplumsal gereksinime göre aynı işlevlerini sürdürebilecekleri gibi farklı bir işlev ile de dönüştürülebilir/uyarlanabilir/adapte edilebilirler. Amaç, yapının yaşatılması yoluyla kültürel, mimari ve ekonomik açılardan sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Aynı işlevi devam ettirecek olan tarihi yapı fiziksel durumuna göre restore edilebilmekte ya da yıkılan/tahrip olan bölümleri tamamlanarak bütünlüğü sağlanabilmektedir. Ancak, günümüzde işlev değişikliği/dönüşüm söz konusu ise yeni işlevlerine uyarlanan/adapte edilen bu yapılar yeni işlevleri gereği bazı ekler alabilmekte ve bazı iç mekân değişikliklerine uğrayabilmektedir.

Tarihi yapılar, toplumların yüzlerce yıllık birikimi ile oluşturdukları ekonomik, sosyal, kültürel, estetik ve özgün değerlere sahiptir. Geçmişten günümüze süregelen tarihi yapıların geleceğe aktarılması günümüzde

tüm insanlığın ortak sorunu olarak görülmekte ve üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Çok değerli olan ve korunması gereken tarihi dokular, geçmiş ile gelecek arasında güçlü bir köprü olmakta, kentlerin ve kültürlerin kimliklerini belirleyen duygusal, düşünsel bilgileri ve yabancılaşmaya karşı tutunacak değerleri sağlamaktadır. Bu ve daha birçok özellik tarihi yapıları koruma kavramını ön plana çıkarmaktadır (Kılıç, 2015). Dönüşüm kelimesi; değişimini sağlamak, bir şekli belli bir kurala göre başka bir şekle çevirmek demektir (TDK, 2011). Yapıyı dönüştürmek ise yapının özgün işlevini başka bir işlevle değiştirme/ değişiklik sağlama uygulamasıdır. Tarihi yapının yeni işlev ile dönüştürülmesinde yapının ait olduğu dönem dikkate alınmalı, çevreyle uyumu yakalanmalı ve istenildiğine eski işlevine tekrar geri dönmemelidir. Ayrıca yapıda değişiklik yaparken de mevcut yapının yapıldığı döneme karşı saygılı davranılmalı ancak yapının dönemiyle bire bir aynı olacak tasarımlardan kaçınılmalıdır (Akbiyık, 2013).

Her yapı, yapıldığı dönemden izler barındırarak, yapım ihtiyacına cevap verip maksimum kullanımı sağlayarak hizmet etmektedir. Günümüze gelene kadar birtakım toplumsal değişimler söz konusu olduğundan yapı işlevini kaybedebilir. Bu durumda, özgün kimliğini kaybetmeden mevcut yapıyı farklı bir işlevle dönüştürmek, başka amaçlara hizmet etmesini sağlamak gerekmektedir. Mevcut yapının dönüştürülmesinde esas olan yapının mimari anlamda özgün değerinin korunduğu düzenleme ve değerlendirmeleri yapmaktır. Öncelikle dönüştürme çalışmasının analizleri olan fayda-maliyet ve fayda-değer analizleri yapılmalıdır. Bu aşamada kamu yararı önemsenmeli ve mimari olarak özenli bir çalışma ön planda olmalı, dönüştürme çalışması toplumun isteklerine ve ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir (Özel, 2006). Çalışmada, "İşlev değiştiren/dönüştürülen" tarihi ibadet yapılarındaki müdahale yöntemleri ele alınarak 3 ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar: "Yapıdan bağımsız ya da cephe üzerinde ek tasarımı", "Yapının yok olan bölümlerinin tamamlanması" ve "Cephe korunarak iç mekânın dönüşümü" şeklindedir. Ancak, ülkemizde İslamiyet'e ait ibadet yapılarında dönüşüm örneği bulunmadığı için, işlevini sürdüren ancak ek almış ve büyük bir kısmı yok olup yeni bir yapı ile işlevini sürdüren iki ibadet yapısına yer verilerek diğer örneklerdeki mimari yöntem ve bakış açıları ile karşılaştırmalarını sağlamak amaçlanmıştır.

Yapıdan Bağımsız ya da Cephe Üzerinde Ek Tasarımı

Dönüşümü gerçekleştirilen tarihi yapılara ek tasarımı, yapının baskın özelliklerini koruyarak, günümüz yaşamına ayak uydurmasını sağlayacak şekilde yapıyla

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

uyum içerisinde gerçekleştirilmelidir. Böylece ek, yapının görünüşünü mümkün olduğunca az etkileyen, yapıyla ölçütünü iyi sağlayabilen ve çevreyle uyumu olan bir müdahaleye dönüşmelidir (Ahunbay, 1996). Geçmiş ile bugünün mimari gelişmelerini yansıtan ve aralarında bağ kuran çağdaş ekler, tarihi yapıda dönüşüm yöntemlerinin önemli bir alt koludur. Uygulamanın başarılı bir şekilde yapılması için çağdaş eklerin; malzeme, yapım tekniği ve mimari özellikleriyle buldukları dönemi yansıtmaları, ek tasarımında önemli ölçütlerden biridir. Müdahalenin yapıldığı dönemi yansıtmayan, mevcut yapının döneminin yapım tekniği ve malzemesiyle birebir aynı olan çağdaş ek, tarihsel süreç içerisinde kendine bir yer bulamamaktadır. Çağdaş ekler, uygulandıkları yapıya ve çevreye göre şekillendiklerinden, sınırlandırılmış tasarım kısıtları olmayıp mevcut tarihi yapı ve dokudan alınan yönlendirmeler ve referanslarla uygulanabilmektedir. Kesin ve tek tasarım yönteminin olmaması sebebi ile farklı yönlendirmelere bağlı olarak her yapıda farklı şekilde yapılması uygundur. Çağdaş ekler, yeni ve eskinin arasında bir köprü görevi gördüğü özgün tasarımlardır (Sağlam ve Tavşan, 2019).

Tarihi yapıya uygulanacak olan ek müdahalesi yapıya estetik bakımdan uyumlu olmalıdır. Uyumdan kastedilen mevcut yapının ön planda olması, ekin yapının önüne geçmemesidir. Ek tasarımı yapıyla birebir aynı olmamalı ve yapının üzerinde bir parça gibi durmamalıdır. Tarihi yapıya ek tasarlanırken dikkat edilmesi gereken bazı ölçütler vardır (Zeren, 2010):

- **Çevre (Bağlam):** Tarihi yapı tarihi bir çevre içinde konumlanıyorsa, ana yapı ile birlikte çevredeki yapılar da ekin tasarımında göz önünde bulundurulmalıdır.
- **Ekin Konumlanacağı Alan:** Ek, yer üstünde görünür olabileceği gibi tamamen ya da kısmen yer altında da konumlandırılabilir. Bu konuda ana yapı ve alanın özellikleri (topoğrafik yapı, bitki örtüsü, arkeolojik kalıntıların varlığı, vb.) belirleyici olmaktadır.
- **Ölçek, Boyut ve Kütle:** Tarihi yapının karakterini korumak açısından önem taşıyan unsurlardır. Ekin, hacimsel olarak tarihi yapı ile ilişkisi önemlidir. Duruma göre, yatay ya da düşeyde ana yapıdan daha alçak ya da yüksek olabilir, daha geniş olabilir. Tarihi yapıdan küçük bir ayrıklık ya da geri hizaya alınması ana yapı ile denge sağlama bakımından doğru bir yaklaşım olacaktır.

Ek ve tarihi yapının form, malzeme, renk ve diğer görsel nitelikler açısından farklılık taşıması, yeni ile eskinin ayırt edilebilmesi bakımından önemlidir. Tarihi yapıdan tasarım ipuçlarını alan ancak onu kopyalamayan

yaklaşımlar olduğu gibi tamamen zıt yaklaşımlar da mevcuttur (URL-1, 2021).

Özgün malzeme ve teknikte uygulamayı yapacak nitelikte ustaların günümüzde zor bulunmaları, çağdaş teknolojinin ve malzemenin hafif olması, sökülür takılır olması, dönemin kimliğini yansıtmaması, tarihi yapıya görsel ve yapısal açıdan müdahaleyi en aza indirgemesi gibi özellikler çağdaş teknoloji ve malzeme seçimini özendirilmektedir (Zeren, 2010).

Yapının Yok Olan Bölümlerinin Tamamlanması

Dönüşümün bir diğer yaklaşım şekli olan tarihi yapılarda tamamlama uygulaması, hasar görmüş ve bir kısmı yok olmuş tarihi yapının günümüzün çağdaş malzemeleri kullanılarak bütünlüğünün sağlanması demektir. Yapı bütünlüğünü sağlamak amacıyla uygulanan tamamlama işlemi, yapı elemanı, yapının bir bölümü veya yapının tamamını kapsayacak şekilde uygulanabilir. Tarihi mekânın yıkılıp yok olmuş bölümünde, yapının ayakta durabilmesi, günümüzde kullanımının gerçekleştirilmesi ve toplumsal olarak hatırlanabilmesi için tamamlama müdahalesi zorunlu bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Tamamlama uygulaması dikkatle yapılması gereken bir dönüşüm yöntemidir. Uygulama hayata geçmeden önce alanın yapısal özellikleri, yasal düzenlemeler ve yıkılan kısmın eski halinin incelenmesi gerekmektedir. Tamamlanan bölümün, yapının orijinal haliyle uyum ya da zıtlık içerisinde olması ve malzeme ile yapım tekniğinin ayırt edilir olması önemlidir. Müdahalenin ayırt edilebilir olması uygulamanın tarihi belge niteliği kazanmasının önünü açar (Zakar, 2013).

Tamamlama uygulaması gerçekleştirilecek olan yapıda önemli olan noktalar; malzeme ve yöntemin belirlenmesidir. Malzeme ve yöntemi belirleyebilmek için yapının günümüze ulaşan kısmının hangi malzemeyle ve nasıl bir teknikle yapıldığı ayrıntılı bir şekilde araştırılmalıdır. Yapılan müdahalenin, yapının günümüze kalan kısmıyla uyumlu ya da zıt olması ve gerekli görülen durumlarda eski haline geri getirilmesi gerekmektedir (Kafa Duran ve Köşklük Kaya, 2020).

Cephe Korunarak İç Mekânın Dönüşümü

Dönüştürme projelerinde tarihi yapının özgün değeri ve o döneme ait bilgiler araştırılmalı ve korunmalıdır. Bu şekilde tasarlanan yapı, yeni işleviyle katkı sağlarken o dönemin izlerini de taşıyacak ve özgün değerini günümüzde ortaya çıkaracaktır (Zeren, 2010).

Tarihi yapıların korunmasındaki temel amaç eski dönemlerden gelen bu yapıların günümüz kullanımına

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

adapte olmasını, bütünleşmesini sağlamaktır. Tarihi yapıların günümüzde dönüşüm ile kullanılabilmesi için gerekli yasal işlemleri, yapının bulunduğu çevrenin analizini, yapının önceki işlevini göz önünde bulundurmak gerekir. Dönüşüm projesinde, yapı kabuğunda bariz değişikliklere gidilmeden yapının iç mekânında bir takım değişiklikler yapılarak yapının işlevi değiştirilir. Bu yeni işlev yapının orijinaliyle benzer veya zıt olabilir. Bu müdahaleyle birlikte harabe şekline gelecek olan yapılar hayat bulmakta ve günümüz yaşamına hizmet etmektedirler. Dönüşüm projeleri, dünyanın her yerinde yapılmaktadır ve tarihi yapılar bu sayede yok olmaktan kurtulmaktadır (Akbiyık, 2013).

MATERYAL VE YÖNTEM

İbadet, dinin temel unsurlarından biridir ve bir mekân gerektirir. Her dinin de kendine özgü bir mabet anlayışı ve zamanla büyük bir gelişim ve değişim gösteren mimari biçimlenişi mevcuttur (Güç, 2003). Tarihi yapıların önemli bir grubu olan ibadet yapıları, hayatın maddi ve manevi yönleriyle toplumları birbirine kenetleyen önemli mekânlardır. Kentlerin simge yapıları olarak konum, boyut, biçim ve görsel etki açılarından kent dokusunda ve yaşamında birer odak noktası olma özelliği taşırlar. Kent kimliğine önemli katkıda bulunurlar. Ancak, ibadet yapıları da tüm tarihi yapılar gibi zaman içinde özellikle işlevsizlik nedeniyle yok olma sürecine girebilmekte ve yeniden kullanılabilmeleri için bazı müdahaleler gerektirebilmektedirler. Dönüşüm müdahaleleri hakkında bilgiler veren bu çalışma, tarihi yapılarda mevcut uygulamalar aracılığı ile dönüşüm olgusunu ve yöntemini açıklamıştır. Tarihi yapılar, ibadet yapıları özelinde 3 gruba ayrılarak irdelenmiştir. Bu gruplar: yapıdan bağımsız ya da cephe üzerinde ek tasarımı, yapının yok olan bölümlerinin tamamlanması ve cephe korunarak iç mekânın dönüşümü şeklindedir. Bu konuda geniş bir literatür taraması yapılmış, Türkiye ve dünyadan özellikli örnekler verilmiştir. Türkiye’de ibadet yapılarında dönüşüm uygulaması olmadığından, işlevi değiştirilmemiş fakat tamamlama ve ek tasarımı uygulanan örnekler irdelenmiş, diğer örneklerdeki mimari yöntem ve bakış açıları ile karşılaştırmalarını sağlamak ve farklı bir bakış açısı oluşturmak amaçlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tarih öncesi dönemlerde mağara, ağaç kovuğu, su kenarı, dağ tepeleri gibi doğal oluşumları kutsallaştıran ve tapınma mekânı olarak kullanan insanoğlu, yerleşik düzene geçtikten sonra ise ibadet etmeye uygun bulunan belirli bir yerde, açık ya da kapalı mekânlarda tek ya da toplu olarak ibadetini gerçekleştirmiştir (Ülger, 2013). İbadet yapıları her dönemde ve her coğrafi bölgede kendine özgü yapıım tekniği, malzeme farklılığı ve mimari yönden kendine özgü bir şekilde gelişmiştir. İbadethaneler şehirlerin ve ülkelerin sembol yapılarıdır. Dinsel yaşamın merkezi haline gelen bu mekânlarda inananlar, Tanrı’ya olan inançlarını ve güvenlerini tazelemekte, Tanrı’ya olan minnet borcunu ibadetle meşgul olarak ödemiş olmaktadır. İbadethaneler ayrıca bayram kutlamaları; sünnet, evlilik ve vaf-tiz gibi törenler ve cenaze töreni gibi anma ve uğurlama etkinlikleri; dinsel eğitim ve kutsal kitap öğretimi gibi eğitsel konularla bütünüyle sosyal kültürel işleve hizmet etmektedir (Sargın, 2012). Tarihi ibadet yapılarının dönüşüm müdahalelerinde öne çıkan ölçüt geçmişle bağının koparılmaması ve günümüz yapıım teknikleri ve malzemeleriyle harmanlanmış olmalarıdır. Ancak, günümüzde birçok ibadet yapısı müdahalelerinde değişmeyi reddeden tümüyle geçmişe bağlı kalan bir tutum gözlenmektedir. Bu araştırma kapsamında, bireysel ve toplumsal olarak önem arz eden ibadet yapılarının örneklerinin seçiminde geleneksel ve modern bakış açıları bir arada verilmiştir. Tarihi yapıların dönüşüm yöntemlerinde işlevin, yapının fiziksel boyutuna saygılı bir şekilde yapılar yapılmadığı göz önünde bulundurulmuştur.

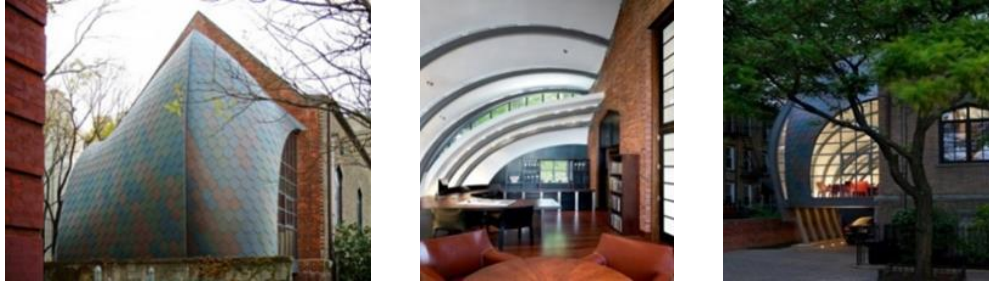
Yapıdan Bağımsız ya da Cephe Üzerinde Ek Tasarım Örnekleri

Yapıdan bağımsız ya da cephe üzerinde ek tasarımı, yeni ile eskinin arasında bir köprü görevi gördüğü, dönüşüm yöntemlerinin önemli bir alt kolu olan özgün tasarımlardır.

Tarihi Kiliseye Çağdaş Stüdyo Eki

ABD, New Jersey-Hoboken'deki tarihi kilise, cephesi bozulmadan iç mekânında yapılan bazı değişiklikler ile konuta dönüştürülürken, aynı zamanda modern cephe eki ile özgün bir çalışma stüdyosu oluşturulmuştur (URL-2, 2021). Yapıya uygulanan ek, ana binanın eski tuğla duvarlarına sabitlenmiş ve kısmen geriye çekilmiştir (Şekil 1).

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

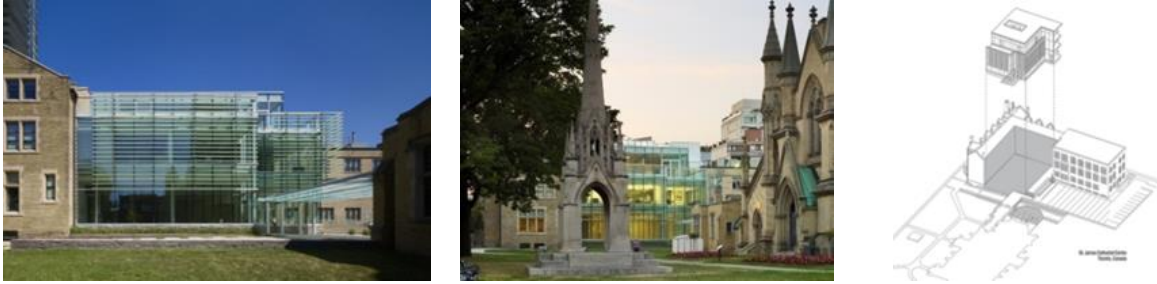

Şekil 1. Stüdyonun dış ve iç yapısı (URL-2, 2021)

Gerek kullanılan çağdaş malzeme, gerekse formu ile kontrastlık oluşturulmuştur. Ana yapının rasyonel formuna karşılık, yeni ek yapının organik formu kabuğu cam, çelik ve renkli altıgen pul biçiminde paneller ile ön plana çıkarken, ana binadan da ayrılmaktadır (URL-3, 2021).

Aziz James Katedrali Çağdaş Cam Eki

Tarihi St. James Katedrali'ne idari ve sosyal yardım merkezi için uygulanan ek, birbirinden kopuk tarihi binaları bağlarken aynı zamanda şeffaf bir kapalı avlu oluşturmaktadır (URL-4, 2021). Çelik ve cam malzemeler ile tasarlanan ek, katedral binalarının masif yapıları ile bir tezat oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Katedrale uygulanan cam ek tasarımı (URL-4, 2021)

Camla kaplanan binanın perde duvarının üst katları, tekrarlanan lamine cam bantları içeren bir güneş koruyucuyla sarılmıştır (URL-5, 2021).

Loretto Manastırı'na Lobi Eki

Tarihi Loretto Manastır Binası, Guelph Civic Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Dönüşüm projesi ana yapıya iki ek gerektirmiştir. Bunlar, kuzey tarafında bir cam giriş ve batı tarafında bir asansör alanıdır (Şekil 3).

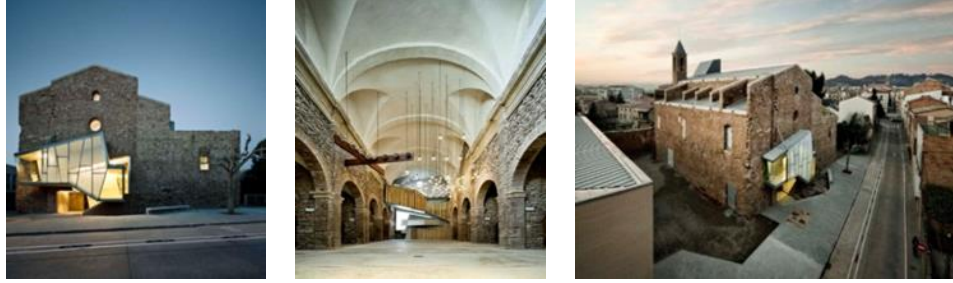
Şekil 3. Loretto Manastırı'nın ek tasarımı (URL-6, 2021)

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Yeni camlı lobi, yapıyla uyum içinde olup şeffaf yapıyla gün ışığını mekânın içine rahatça verebilmektedir. Ayrıca bu cam kısım boş ve terk edilmiş bir binanın vitraylı orijinal cephesini korurken, cephenin görüntüsünü de kesmemektedir (URL-6, 2021).

Sant Francesc Manastırı'nın Şeffaf Ek Tasarımı

Katalan Santpedor kasabasında bulunan manastır, 1721-1729 yılları arasında inşa edilmiş ve 2003 yılında yenilenmiştir. Harap olan ve kısmen yıkılan binayı korumak ve tarihi mirasa sahip çıkmak için kültürel bir tesise dönüştürmek amaçlanmıştır. Bu dönüşüm ile bina oditoryum ve çok amaçlı kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 4). Bina yenilenirken işlev gereği ihtiyaç duyulan yeni şeffaf ekler, tarihi kilisenin orijinal mimarisinden tamamen ayrılmaktadır (URL-7, 2021).

Şekil 4. Sant Francesc Manastırı müdahaleleri (URL-7, 2021)

Changtteul Kilisesi'ne Tasarlanan Çağdaş Ek

Güney Kore'de terk edilmiş bir tarihi kilise olan Changtteul, üç kattan oluşmaktadır. Birinci katta iletişim salonu, ikinci katta tefekkür (düşünme, düşünüş) alanı ve çatıda "Sınırsız" bir alan uygulaması vardır. "Pencere içeren bir çerçeve" anlamını taşıyan kilisenin

ismi, restorasyon projesinde tasarımın konseptini oluşturmuş ve pencereler mecazi bir motif olarak kullanılmıştır. Birinci katta, ön ve arka duvarların kaldırılması ve yerine şeffaf bir cam kullanılması ile doğanın içeriye doğru uzandığı bir yanılısama yaratılmıştır (Şekil 5). Çatı katındaki ek ise ziyaretçilere özgürlük hissi vermesi için tamamen şeffaf olarak tasarlanmıştır (URL-8, 2021).

Şekil 5. Changtteul Kilisesi'ne yapılan müdahaleler (URL-8, 2021)

Christ Kilisesi'nin Konuta Dönüşümü

Malzeme renk ve dokusu ile gotik kule ile büyük bir uyum yakalayan konut cephesi, bina dışındaki düşey

hatlı bantlarıyla da gotik mimarinin ana unsurlarından uçan payandalara bir gönderme yapmaktadır (Şekil 6).

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Şekil 6. Spire House dönüşümden önce ve sonra (URL-9, 2021)

1854 yılında Londra'da inşa edilen Christ Kilisesi için, 1977'de, çatısında başlayan mantarların yol açtığı çürüme sonucunda yıkma ve yeniden geliştirme kararı alınmıştır. Sadece kulesi korunan yapının yerinde, 1983'te Spire House olarak bilinen lüks bir konut inşa edilmiştir (URL-10, 2021).

St. Lucy's Kilisesi'nin Konuta Dönüştürülmesi

1896 yılında yapımına başlanan St. Lucy's Kilisesi, 1980 yılının başlarında azalan cemaat nedeniyle kapatılmıştır. St. Lucy's Kilisesi, papaz evi ve okulun tümünü tek çatı haline getiren 23 katlı kompleks konut projesi (Şekil 7), ana yapıdan daha büyük ve kapsamlı eki ile, mimari biçimi ve malzeme seçimi ile ana yapılarla kontrast oluşturmakta ve böylelikle dönem farklılığını ve tarzını yansıtmaktadır (URL-11, 2021).

Şekil 7. St. Lucy's dönüşümü (URL-11, 2021)

Yapının Yok Olan Bölümlerinin Tamamlanması Örneği

Tamamlama (bütünleme) tasarımı, yapının günümüze kalan kısmının özgün halini koruyarak, gerekli yapım tekniği ve yapı malzemesiyle yapıyı günümüze taşıyan önemli bir uygulamadır. Malzeme seçimi ve yöntemin belirlenmesi için yapının günümüze kalan kısmı ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Bu tasarımda önemli olan

faktör tamamlama yapılan kısım ile yapının orijinal bölümünün ayırt edilebilir ve uyumlu olmasıdır.

Almanya Köln'de 1853 yılında geç gotik üslupla inşa edilen Kolumba Kilisesi, 2. Dünya Savaşı'ndaki hava saldırılarında yıkıldı. Kulesi, kısmen dış duvarları ve Meryem Ana Heykeli ayakta kalan yapıya savaş sonrasında yenileme çalışması yapılarak bir şapel eklenmiştir (Bekar, 2018). 2007 yılında St. Kolumba Kilisesi, Kolumba Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Şekil 8).

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Şekil 8. Kolumba Kilisesi'nin tamamlanma tasarımı (Bekar, 2018)

Dönüştürme projesinde, cephe tamamlamalarında gri tuğlalar kullanılarak ana yapının masif etkisi devam ettirilirken, farklı bir renk ve doku ile ana yapıdan ayrılması da sağlanmıştır. Kilisenin kalıntıları ve sonradan yapılan şapelin yer aldığı müzede, 16 farklı sergi salonu yer almaktadır. Ayrıca yapının dış duvarında yer alan boşluklar, ışığın müzenin içine, günün belli saatlerinde gelmesini sağlamaktadır (URL-12, 2021).

Cephe Korunarak İç Mekânın Dönüşümü Örneği

Çağdaş koruma yaklaşımları, binaları kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltmek için tarihi yapıların korunmasında yeni işlevlerin getirilmesini dikkate almaktadır (Ahunbay, 2009). Bu bölümde cephenin korunduğu fakat iç mekân işlevinin değiştirildiği dönüşüm tasarımı irdelenmektedir.

Burdur'un tarihi yerleşiminin sosyo-ekonomik yapısındaki değişim sonucunda uzun süredir burada ikamet eden Rum cemaatinin ibadet binası olan Kavaklı Kilisesi, bu süreçte işlevini yitirmiştir. Mübadele sonucunda Yunanistan'a göç eden Burdur'daki Rum nüfusun tamamen ortadan kalkması nedeniyle yok olma sürecine giren Kavaklı Rum Kilisesi, Kültür Bakanlığı tarafından müze binasına dönüştürülerek yeni işleviyle yaşamaya başlamıştır (Ateş Can ve Tuncer, 2019). Yapı, dönüşümden önce deprem ve farklı işlevler nedeniyle zarar görmüş, özellikle giriş (narteks) değişime uğramıştır (Şekil 9).

Şekil 9. Burdur Doğa Tarihi Müzesi; restorasyondan önce ve sonra (Ateş Can ve Tuncer, 2019)

Yapılan restorasyon çalışması ile cephe ve iç mekânda oluşan bozulmalar giderilmiş ve yapının özgün hali ortaya çıkarılmıştır. 2010-2014 yılları arasında süren çalışmalar sonucunda yeniden kullanım için minimum ölçekli müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Böylece kilisenin mimari ve kültürel değerleri yeni işlevi ile korunmaktadır.

Ülkemizdeki Cami Örneklerinin İrdelenmesi

Bu bölümde, işlevi değiştirilmemiş fakat tamamlama ve ek yapı müdahalesi uygulanan Süheyl Bey Camisi ve

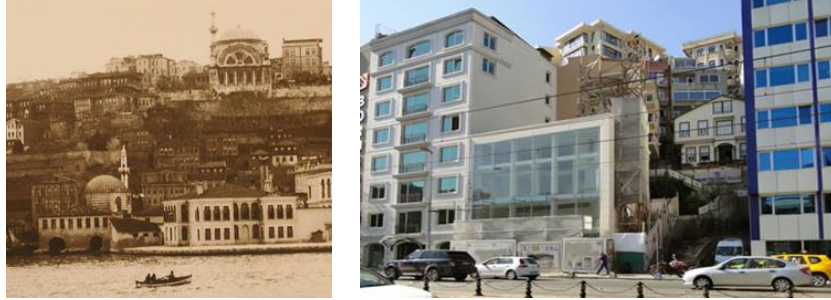
Sinan Paşa Camisi örnekleri irdelenmiş, diğer örneklerdeki mimari yöntem ve bakış açıları ile karşılaştırmalarını sağlamak amaçlanmıştır.

Süheyl Bey Camisi'nin Yeniden Tamamlanması

1591 yılında Mimar Sinan tarafından yapılan ve 1873 yılında oryantalist bir kubbe ile örtülen cami, 1957'de yol genişletme çalışmaları dolayısıyla yıkılmıştır (Ahunbay, 2013).

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Döneminde, merdivenli bir sokak köşesini tamamlayan ve sekizgen bir plana sahip olan küçük ölçekli bu mahalle camisi, 2013 yılında yeniden inşa edilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Süheyl Bey Camisi'nin eski hali ve tamamlanması (URL-13, 2021)

Ancak, yapıldığı dönemdeki bağlamı tamamen değişen ve çok katlı ofis yapıları ile donanmış olan bölgede camiyi özgün yapısından tamamen farklı bir şekilde tekrar inşa etmek tartışmalı bir konu oluşturmuştur. Minaresi ve bazı duvar kalıntıları mevcut olan cami, arsanın bir kısmının yola gitmesi ile zaten eski boyutları ile inşa edilemez. Yani bir restitüsyon olası değildir. Yeniden inşasının gerekli olup olmadığı, projesinin özgünden çok farklı olduğu konuları tartışmaya yol açmakla birlikte, modern teknoloji ve malzeme yaklaşımı olumlu bir çaba olarak görülmelidir. Sokak köşesini tamamlaması, minare ve bazı duvarlarının mevcut ol-

ması nedeni ile alanda bir yeniden değerlendirme, eskiye anımsatma açılarından da olumlu bir yaklaşım olarak görülebilir.

Sinan Paşa Camisi'ne Mahfil Eki

1555 yılında, Sinan Paşa tarafından İstanbul-Beşiktaş'ta Mimar Sinan'a inşa ettirilen caminin özgün planlamasında mahfil kısmı bulunmamakla birlikte, 1900'lü yıllarda yapıya ek bir hünkâr mahfili inşa edilmiştir. Sonrasında ise yapıyla uyumlu olmadığı ve özgünlüğünü bozduğu gerekçesiyle yıkılmıştır (URL-14, 2021). Ek günümüzde eski fotoğraflarına bakılarak bilinçsizce yeniden inşa edilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. Sinan Paşa Camisi'ne ek tasarım (Ateş Can, 2021)

Teknoloji, malzeme, biçim ve diğer estetik açılardan gördüğümüz diğer örneklerden farklı bir yaklaşım şekli karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Tarihi yapılar eskiyle yeninin, geçmişle geleceğin arasında köprü vazifesini üstlenen mimari ve kültürel miraslardır. Tarihi yapılar içerisindeki önemli bir gruba

oluşturan ibadet yapıları insanların var olduğu gündün beri önemini korumaktadır. Kentlerin simge yapılarından olan tarihi ibadet yapılarının korunması ve tasarlanan müdahalelerde eskiyle yeninin uyumunun yakalanması gerekmektedir. Dünyada, işlevini yitirmiş ibadet yapılarının yok olmaması için yeni işlev ile değerlendirilmesi konusunda çok sayıda örnek mevcuttur. Bu örneklerde, yapının dönüşümü ve ek alması bağlamında mimari yaklaşım şekilleri önem arz etmektedir.

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Yapılan ek ve tamamlamaların mevcut yapıdan dönemselsel olarak ayrılması çağdaş yaklaşım açısından gereklidir. İncelenen yaklaşım şekillerinin tamamı bu anlayışta. İster uyum ister kontrastlık oluşturma yaklaşımları olsun hepsi tarihi yapı ile dönemselsel farklılıklar oluşturmaktadır. Kopya (taklit, replika) ile yapılan yaklaşımlar dönemselsel farkı yok edeceği için yapıya yarar yerine zarar vermektedir. Tarihi ibadet yapılarına müdahale örneklerinin incelenmesi sonucu, ülkemizde bilinçli ve yapıyla uyumu yakalanmış olan örneklerin çok az olduğu görülmüş, dünyadaki örneklerin ise genel olarak bilinçli ve tarihi yapıyla uyumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye’de tarihi cami müdahalelerinde daha özelliikli örnekler tasarlanması ve bu konu üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışma, tarihi ibadet yapılarının korunmasında önemli olan mimari bilincin yakalanmasına, klasik mimari bakış açısının değiştirilmesine ve tarihi ibadet yapılarına müdahalelerde özelliikli örneklerin verilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu makale, 27-29 Ekim 2021 tarihinde 1. Uluslararası Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak çevrimiçi sunulmuştur. Sempozyum bildiri kitabında yayınlanmış olan özet verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. YEM Yayın, İstanbul, 172.
- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi çevrede koruma ve restorasyon*. YEM Yayın, İstanbul.
- Ahunbay, Z. (2013). 2013’ün tartışmalı yeniden kullanım ve ihyaları. *TMMOB Mimarlık Dergisi*, İstanbul, (374): 49-53.
- Akbıyık, N. (2013). Tarihi çevrede yeni yapı olgusu ve bağlam ilişkisinin güncel uygulamalar üzerinden irdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ateş Can, S., Tuncer, H. (2019). A transformation process from Rum church to museum: Burdur Natural History Museum. International Civil Engineering and Architecture Conference, Volume 2: Architecture, Trabzon, 725-732.
- Ateş Can, S. (2021). Kişisel arşiv, İstanbul.
- Bekar, E. (2018). The design of new buildings in historical urban context: formal interpretation as away of transforming architectural elements of the past. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güç, A. (2003). Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Mabed” maddesi, 27: 276-280, Ankara.

- Kafa Duran, E., Köşklük Kaya, N. (2020). Arkeolojik alanlarda uygulanan bütünleme (tamamlama) müdahalelerinin değerlendirilmesi: Metropolis örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50: 255-274.
- Kılıç, A. (2015). Tarihi çevrede yeni yapı-yeni ek bağlamında Norman Foster yapıları. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Özel, B. (2006). Eski yapıların yeni işlevle değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sağlam, K., Tavşan, C. (2019). Tarihi çevrede çağdaş eklerin biçimsel ve kavramsal kriterlere bağlı değerlendirilmesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Yakın Mimarlık Dergisi*, 3(1): 48-65.
- Sargın, H. (2012). Havra, kilise ve cami iç mekânlarına ibadethane kimliğini kazandıran mekânsal imge ve sembollerine ilişkin ortak kavramlar. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- URL-1 (2021). <https://www.nps.gov/tps/standards/applying-rehabilitation/successful-rehab/additions.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2021)
- URL-2 (2021). <https://ar.smarthomemaking.com/highly-modern-studio-extension-to-historic-church-in-new-jersey-usa> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-3 (2021). <https://www.homedit.com/contemporary-studio-extension-for-a-new-jersey-church/> (Erişim Tarihi: 08.08.2021)
- URL-4 (2021). <https://www.archdaily.com/485573/st-james-cathedral-centre-architectsalliance> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-5 (2021). <https://archpaper.com/2014/03/architectsalliance-designs-a-contemporary-cloister-for-toronto-cathedral/> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-6 (2021). <https://weburbanist.com/2017/04/24/transparent-intentions-13-glass-additions-to-historic-architecture/3/> (Erişim Tarihi: 20.06.2021)
- URL-7 (2021). <https://www.archdaily.com/251389/convent-de-sant-francesc> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-8 (2021). <https://www.archdaily.com/927944/restoration-of-abandoned-church-connects-man-nature-and-god> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL-9 (2021). <https://www.ebay.co.uk/itm/392111599434> (Erişim Tarihi: 09.08.2021)
- URL-10 (2021). <https://urbantraipsing.wordpress.com/tag/lancaster-gate/> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-11 (2021). <https://www.mvmkarchitecture.com/copy-of-622-628-summit> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-12 (2021). <https://www.archdaily.com/72192/kolumba-museum-peter-zumthor> (Erişim Tarihi: 04.07.2021)
- URL-13 (2021). <http://www.eskiistanbul.net/863/ustte-ci-hangir-camii-ve-altta-suheyli-bey-camii-findikli> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
- URL-14 (2021). <https://www.arkitera.com/haber/mimar-sinan-camisine-cumbali-ek-bina> (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

İbadet Yapıları Bağlamında Tarihi Yapılarda Dönüşüm Olgusunun İrdelenmesi

Ülger, G. (2013). Tapınma ritüeli ile ibadet mekanı arasındaki ilişkinin göstergebilimsel bağlamda okunması: Cemevi yapıları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zakar, L. (2013). Restorasyon uygulamalarında kullanılan çağdaş teknikler. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zeren, M.T. (2010). *Tarihi çevrede yeni ek ve yeni yapı olgusu*. Yalın Yayıncılık, İzmir.
